

Särkullbarns omedelbara arvsrätt

Rättvist mot efterlevande make och gemensamma bröstarvingar?

Linéa Nilsson

Filosofie kandidatexamen
Rättsvetenskap

Luleå tekniska universitet
Institutionen för ekonomi, teknik och samhälle

Sammanfattning

Efter 1987 års reform av ärvdabalken fick efterlevande make arvsrätt framför makars gemensamma barn. Barn till den första avlidne maken men inte till den efterlevande, så kallade särkullbarn, fick behålla sin omedelbara arvsrätt. Syftet med lagändringen var dels att stärka den efterlevande makens ställning så att denne inte skulle behöva flytta från det gemensamma hemmet, dels att skydda särkullbarnets arvsrätt. Syftet med denna uppsats har varit att undersöka huruvida syftet med lagändringen fått avsedd effekt samt hur särkullbarnets omedelbara arvsrätt påverkar efterlevande makes samt makars gemensamma bröstarvingars arvsrätt vid ett arvskifte. I arbetet har traditionell juridisk metod använts vilket innebär att lagtext, förarbeten, praxis och doktrin har studerats. Syftet med lagändringen har fått avsedd effekt i de flesta avseenden, dock inte i alla. Efterlevande makes möjlighet att sitta kvar i orubbat bo uppfylls inte alltid. I de fall makarna inte har några gemensamma barn utan endast särkullbarn, leder deras omedelbara arvsrätt till att den efterlevande maken inte förblir i orubbat bo. Om särkullbarnen däremot väljer att avstå sitt arv till förmån för den efterlevande maken uppfylls lagändringens syfte. Vad gäller att säkra särkullbarnets arvsrätt fungerar nuvarande lagstiftning. Möjligheten för makarna att arvsplanera kan dock påverka arvet till särkullbarnets nackdel. Nuvarande lagstiftning med dess skyddsregler, möjlighet att till viss del testamentera kvarlåtenskapen samt begära jämkning i olika situationer är nog den bästa för de flesta.

Innehåll

1 Inledning	1
1.1 Bakgrund och syfte.....	1
1.2 Metod.....	2
2 Gällande rätt	3
2.1 Bodelning med anledning av den ena makens död	3
2.2 Arvsrätt.....	4
2.3 Arvsordningen	5
2.4 Arvsklasserna.....	6
2.5 Efterlevande makes arvsrätt	7
2.5.1 Basbeloppsregeln	8
2.5.2 Efterarv.....	8
2.5.3 Fri förfoganderätt/full äganderätt	9
2.6 Gemensam bröstarvinges arvsrätt.....	9
2.7 Särkullbarnets arvsrätt.....	10
2.8 Laglott.....	10
2.8.1 Förstärkt laglottsskydd.....	11
2.8.2 Förskott på arv	12
3 Arvsplanering	14
3.1 Äktenskapsförord	14
3.2 Gåva mellan makar.....	15
3.3 Testamente	16
3.4 Förmånstagarförordnande.....	19
4 Analys	22
4.1 Efterlevande makes arvsrätt	22
4.2 Gemensamma bröstarvingars arvsrätt.....	23
4.3 Särkullbarns arvsrätt	23
4.4 Rättvisa mellan bröstarvingar och särkullbarn?.....	24
4.5 Tänkbara lagändringar	24
4.6 Arvsplanering	26
4.7 Slutord	27
Käll- och litteraturförteckning	28

Förkortningar

AfL	- Lag om Allmänna arvsfonden (1994:243)
FAL	- Försäkringsavtalslag (2005:104)
NJA	- Nytt Juridiskt Arkiv, avd 1
Prop.	- Proposition
SCB	- Statistiska Centralbyrån
SOU	- Statens Offentliga Utredningar
SvJT	- Svensk Juristtidning
ÄB	- Ärvdabalken (1958:637)
ÄktB	- Äktenskapsbalken (1987:230)

1 Inledning

1.1 Bakgrund och syfte

Utomäktenskapliga barn har haft viss rätt att ärva sin mor sedan 1866. År 1905 fick de arvsrätt på samma villkor som barn födda inom äktenskapet. Rätten att ärva sin far fick de utomäktenskapliga barnen först 1969 och därmed ansågs blodsbanden fullt ut vara grunden till arvsrätten. Innan dess ansågs det inte räcka med blodsband utan även en social samhörighet krävdes, vilken barnen ansågs ha med modern men sällan med fadern.¹

1987 års reform av ärvdabalken (ÄB) innebar att efterlevande make fick rätt att ärva sin bortgångne make framför gemensamma barn. Detta för att stärka den efterlevandes ekonomiska ställning och därmed göra det möjligt för denne att bo kvar i det gemensamma hemmet. Följden blev att de gemensamma barnen får vänta med att få ut sitt arv till dess att den andra föräldern avlidit. Det finns dock ett undantag, vilket är eventuella särkullbarn. Särkullbarn är biologiskt barn till endast den avlidne, inte till den efterlevande maken. Dessa behöll vid reformen sin rätt att omedelbart få ut sitt arv efter den avlidne föräldern. Syftet med lagändringen var dels att göra det möjligt för efterlevande make att bo kvar i det gemensamma hemmet, dels att skydda särkullbarnens arvsrätt då de ska ha samma rättsliga ställning som övriga bröstarvingar vid ett arvskifte efter en avliden förälder.²

Under de senaste åren, 2000-2011, har årligen cirka 50 000 barn i Sverige varit med om att deras föräldrar separerat.³ På grund av detta hamnar dessa barn i nya familjekonstellationer. Om föräldrarna gifter om sig leder detta till att barnen betraktas som särkullbarn i arvshänseende. Hur arvet utfaller i en familj där det finns särkullbarn ser annorlunda ut jämfört med i en kärnfamilj, där samtliga barn är makarnas gemensamma. Anledningen till detta är att särkullbarn har rätt att omedelbart få ut sitt arv efter den avlidne föräldern. I och med att det idag är relativt vanligt med ombildade familjer innebär det att många människor påverkas av dessa regler och därför känns ämnet aktuellt att titta närmare på.

Syftet med denna uppsats är att undersöka huruvida syftet med 1987 års reform av ÄB fått avsedd effekt samt hur särkullbarnets omedelbara arvsrätt påverkar efterlevande makes samt makars gemensamma bröstarvingars arvsrätt vid ett arvskifte.

Följande frågeställningar kommer att behandlas:

- Har syftet med lagändringen fått avsedd effekt?
- Skapar dagens lagstiftning rättvisa mellan särkullbarn och bröstarvingar?
- Vilka eventuella problem kan särkullbarnets omedelbara arvsrätt leda till?

Makarna kan sätta den legala arvsordningen ur spel genom att arvsplanera på olika sätt, bland annat genom äktenskapsförord, gåvor, testamente och förmånstagarförordnande.

¹ Brattström & Singer, Rätt arv, s 20 ff

² Prop. 1986/87:1 s 87

³ SCB http://www.scb.se/Pages/SSD/SSD_TablePresentation_340486.aspx?rxid=98b48bac-295e-4bc7-ba53-7a660996b5ef (Hämtat 2012-11-07)

1.2 Metod

I arbetet har traditionell juridisk metod använts, vilket innebär att lagstiftning, förarbeten, praxis samt doktrin studerats. Inledningsvis gjordes en fördjupning av förarbetena till 1987 års reform av ärvdabalken med fokus på de områden som påverkar efterlevande make, gemensamma bröstarvingar och särkullbarn. Detta gjordes för att få en bild av hur lagstiftningen tidigare varit utformad samt för att få en djupare förståelse till de förändringar reformen förde med sig. Därefter har doktrin studerats för att kunna presentera gällande rätt på området för läsaren. Parallellt med detta har rättsfall, främst från Högsta domstolen, studerats för att se hur lagstiftningen fungerar i praktiken. Dessa har jag tillsammans med egna exempel använt för att belysa och förtydliga vissa delar i arbetet. Genom hela arbetets gång har kopplingar gjorts till aktuella lagrum.

2 Gällande rätt

2.1 Bodelning med anledning av den ena makens död

I och med ett äktenskap blir makarnas egendom, som regel, giftorättsgods. Det innebär att det kommer ingå i en bodelning och då delas lika mellan makarna. Det finns dock situationer där jämkning kan bli aktuell. Makarna kan själva välja att göra egendom till enskild genom att upprätta ett äktenskapsförord. Att tillgångar ska vara enskild egendom kan även regleras genom arv, testamente, förmånstagarförordnande eller av den som ger en gåva. Enskild egendom ingår inte vid en bodelning. När en make avlider ska en bodelning ske enligt äktenskapsbalken (ÄktB) 9:1. Ett undantag där bodelning inte är nödvändig är om all egendom gjorts till enskild.⁴ Om den avlidne inte efterlämnar några barn eller har upprättat något testamente görs ofta ingen bodelning. I dessa fall tillfaller egendomen den efterlevande maken genom giftorätten och arvsrätten. När en bodelning sker finns två parter, dessa är enligt ÄktB 9:5 dels den efterlevande maken, dels dödsboet som består av den avlidnes arvingar och eventuella testamentstagare. Vad som ska ingå i bodelningen avgörs av de tillgångar och skulder som finns i boet den dag maken avlider, ÄktB 9:2 1 st samt 11:2 1 st.⁵

En bodelning består av två delar, andelsberäkning och lottläggning. Andelsberäkningen görs för att fastställa värdet som respektive make har rätt till. I bodelningen ska giftorättsgods ingå till skillnad mot enskild egendom. Från giftorättsgodset har efterlevande make, enligt ÄktB 10:2, rätt att undanta personlig egendom, exempel på detta är kläder, glasögon och personliga presenter med begränsning till vad som är skäligt.⁶ Även så kallad *egendom av särskilt slag* kan få undantas vid bodelningen enligt ÄktB 10:3 1 st. Det avser rättigheter som inte kan överlåtas eller som är av personlig karaktär och det skulle strida mot vad som gäller för rättigheten om den skulle tas med i en bodelning. Några exempel på sådana rättigheter är lön, vissa försäkringsrättigheter, vissa pensionsrättigheter, upphovsrätt, jakträtt samt egendom som erhållits genom gåva eller testamente med överlåtelseförbud.⁷ När makarnas giftorättsgods är fastställt räknas vardera makens skulder av från respektive makes giftorättsgods. Nettotillgångarna slås samman för att sedan delas lika mellan makarna enligt ÄktB 11:3. Därefter läggs eventuell enskild egendom samt giftorättsgods som undantagits enligt ovan till. Den del som avser den avlidne maken benämns kvarlåtenskap.⁸ I ÄktB 12:2 1 st finns dock en jämningsregel som gör det möjligt för den efterlevande maken att välja att vardera sidan behåller sitt giftorättsgods som sin andel i stället för att det delas på hälften. Om den efterlevande maken äger mer giftorättsgods än den avlidne maken leder det till att den efterlevande maken får större del vid bodelningen än dödsboet, det vill säga arvingarna till den först avlidne.⁹

När andelsberäkningen är klar ska lottläggning göras. Det innebär att den makes sida som har det högsta värdet av giftorättsgods ska överföra egendom till den andre makens sida så att likadelning uppnås. Den sidan som ska utge egendom har, enligt ÄktB 11:7, möjlighet att välja vad som ska utges till den andra sidan för att uppnå en värdemässig likadelning. Det är möjligt för den efterlevande maken att i stället för att utge egendom

⁴ Brattström & Singer, a.a. s 59 ff

⁵ Agell & Brattström, Äktenskap samboende partnerskap, s 169

⁶ Brattström & Singer, a.a. s 62 f

⁷ Agell & Brattström, a.a. s 104 ff

⁸ Eriksson, Arv och testamente, s 56

⁹ Agell & Brattström, a.a. s 238 f

reglera detta med pengar. Den möjligheten har dock inte dödsboet eftersom den efterlevande makens rätt i det gemensamma hemmet ska skyddas.¹⁰

2.2 Arvsrätt

När en person avlider aktualiseras arvsrätten. Om flera dödsfall inträffar vid samma tillfälle är det den exakta tidpunkten för varje dödsfall som avgör hur arvet kommer falla ut. En förutsättning för att ärva är att arvtagaren överlevt arvlåtaren. Arvtagaren måste leva vid tidpunkten för arvlåtarens död för att ha rätt till arv. När någon avlidit ska läkare, enligt 2 § lagen (1987:269) om kriterier för bestämmande av människans död, i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet fastställa att döden har inträtt. I vissa fall, exempelvis vid en olycka där flera personer i en familj omkommer, kan det vara omöjligt att avgöra vem som avlidit först. När kvarlåtenskapen ska fördelas efter person A antas person B avlidit först och när fördelningen görs av B:s kvarlåtenskap antas A vara den som avlidit först. Detta regleras i ÄB 1:2.¹¹

Vidare krävs, för att arvsrätt ska anses föreligga, att arvsrätten inte är förverkad, preskriberad eller att arvtagaren har av sagt sig rätten till arv.¹² Det finns omständigheter som gör att personer som har arvsrätt utesluts från denna. Den som dödar någon med uppsåt har enligt ÄB 15:1 1 st inte rätt att ärva den dödade. Gärningsmannen har inte heller rätt att träda i den dödades ställe, med stöd av istadarätten, för att ta arv. Arvet förverkas även för den som oavsiktligt orsakar någons död, om personen tillfogats skador genom avsiktligt våld och sedan avlider till följd av skadorna. Det finns dock undantag där arvsrätten inte anses förverkad trots att någon utfört sådana gärningar som beskrivits ovan. I ÄB 15:1 3-4 st redogörs för sådana situationer. Ett sådant undantag är om gärningsmannen är under femton år. Ett annat är om det finns synnerliga skäl, vilket kan vara att personen handlat i nödvärn. Det ska även tas hänsyn till om gärningsmannen led av en allvarlig psykisk störning när handlingen utfördes. Om gärningsmannen var under arton år ska hänsyn tas till om dennes handlande stod i samband med uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga.¹³

Rätten att ta arv kan även förverkas under andra omständigheter som föreskrivs i ÄB 15:2. Det handlar om fall där någon genom tvång, förledande eller missbruk av annans oförstånd, viljesvaghet eller beroendeställning förmått denne att upprätta eller återkalla testamente eller att avstå därifrån, såvitt det inte föreligger särskilda skäl. Detsamma gäller om någon med uppsåt förstör eller undanhåller ett testamente.¹⁴

Om någons arvsrätt är förverkad görs fördelningen av kvarlåtenskap, enligt ÄB 15:4, på samma sätt som om gärningsmannen vore död. Om gärningsmannen har bröstärvingar träder de i gärningsmannens ställe för rätt till arv.¹⁵

Arvsrättens preskriptionsregler återfinns i ÄB:s 16 kapitel. När en person avlidit har arvingarna enligt ÄB 16:4 tio år på sig, från dödsfallet, att göra rätten till arv gällande. Därefter preskriberas rätten. Vid preskribering ärver arvingens avkomlingar enligt istadarätten, på samma sätt som om arvingen varit död när arvlåtaren avled. När det

¹⁰ Brattström & Singer, a.a. s 68 ff

¹¹ Saldeen, Arvsrätt, s 24 f

¹² Saldeen, a.a. s 30

¹³ Brattström & Singer, a.a. s 50 ff

¹⁴ Brattström & Singer, a.a. s 52

¹⁵ Brattström & Singer, a.st.

gäller efterarv, där exempelvis ett gemensamt barn måste invänta den efterlevande förälderns död, börjar tiden räknas först från den senare förälderns död.¹⁶

En arvinge kan enligt ÄB 17:2 1 st göra en *arvsavsägelse*, vilket inte är detsamma som ett arvsavstående. Att avsäga sig arvsrätten ska ske skriftligt. Det vanligaste är att en arvinge godkänner ett testamente upprättat av arvlåtaren där denne utesluts från arv. En sådan avsägelse är oåterkallelig. Om det gäller en bröstarvinge har denne som regel ändå rätt till sin laglott. Detta gäller däremot inte om bröstarvingen fått skäligen ersättning för att avsäga sig sin arvsrätt eller om egendom som motsvarar laglottens värde har testamentarats till bröstarvingens make eller genom arv tillfallit bröstarvingens avkomlingar. En underårig har inte rätt att avsäga sig arvsrätten. Detsamma gäller en person som har förvaltare, om inte förvaltaren ger sitt samtycke skriftligt. När en arvinge avsäger sig rätten till arv går arvet inte heller vidare till arvingens avkomlingar om inte arvingen gör en överenskommelse med arvlåtaren att avsägelsen endast ska beröra denne personligen.¹⁷

I ett *arvsavstående* förklarar den arvsberättigade att denne avstår från hela eller delar av sitt arv. Denna möjlighet finns ända fram till att arvsaktet sker. Vid ett arvsavstående fördelas kvarlåtenskapen på samma sätt som om arvingen dött före arvlåtaren. Det innebär att om arvingen har barn går arvet vidare till dessa med stöd av istadarätten. Det finns dock krav, enligt ÄB:s 2 kapitel, på att dessa ska ingå i arvsordningen efter arvlåtaren.¹⁸ Tidigare var detta vanligare då det gjordes av ekonomiska skäl. Att avstå arv till förmån för bröstarvingar gjorde att arvet fördelades på fler lotter. Varje lott hade rätt till skatteavdrag vilket ledde till att den sammanlagda arvsskatten blev lägre. Då arvs- och gåvoskatten avskaffades 2005 är det inte längre lika vanligt med arvsavstående. En annan situation när arvsavstående kan aktualiseras är när särkullbarn, som har rätt till omedelbart arv efter sin förälder, väljer att avstå arvet till förmån för den efterlevande maken enligt ÄB 3:9. Egentligen avstår inte särkullbarnet arvet utan skjuter i stället upp uttaget av arvet till dess att den efterlevande maken avlider. Då har särkullbarnet rätt till efterarv precis som makarnas gemensamma bröstarvingar.¹⁹

2.3 Arvsordningen

Den legala arvsordningen bygger på släktband till den avlidne och blir aktuell när denne inte upprättat något testamente. Närmare släktingar ärver före mer avlägsna släktingar. Släktingarna delas in, enligt den så kallade *parentelprincipen*, i olika arvsklasser utifrån släktbanden till den avlidne. Parentelprincipen innebär att den första arvsklassen, även kallat parentelet, måste vara helt tom innan arvet går vidare till den andra arvsklassen osv. Principen bygger på att det i första hand är den avlidnes avkomlingar som har bäst rätt till arv. Avkomlingar omfattar inte bara barn utan även barnbarn, barnbarns barn osv.²⁰

Ett undantag från arvsrätt enligt släktband är den efterlevande makens arvsrätt. Denne har inget genetiskt släktband till den avlidne men har ändå, enligt ÄB 3:1, rätt att ärva före gemensamma barn, eller annorlunda uttryckt har den efterlevande maken fri förfoganderätt över de gemensamma barnens arv. Detta beskrivs närmare i avsnitt 2.5.3 *Fri förfoganderätt/full äganderätt*. Barnen måste vänta till den andra föräldern dör

¹⁶ Brattström & Singer, a.a. s 54

¹⁷ Eriksson, Arv och testamente, s 252

¹⁸ Eriksson, Arv och testamente, s 252 f

¹⁹ Brattström & Singer, a.a. s 56 f

²⁰ Brattström & Singer, a.a. s 30 f

innan de får ut sitt arv efter den först avlidne föräldern. Denna regel återfinns i ÄB 3:2.²¹

Om en arvinge inte är vid liv övergår rätten till arv till dennes avkomlingar. Detta följer av den så kallade *istadarätten*. Detta innebär att om ett barn till arvlåtaren inte lever men i sin tur har barn delar dessa på sin avlidne förälders lott.²²

Utöver parentelprincipen och istadarätten finns ytterligare en viktig princip, nämligen *stirpalgrundsatsen*. Grunden till denna är rättviseskäl. Med stöd av denna undviks att någon i ett släktled gynnas eller missgynnas vid fördelning av kvarlåtenskapen.²³ Varje barn till arvlåtaren utgör en gren, tillsammans med sina eventuella avkomlingar, och grundprincipen är att samtliga grenar har rätt till lika lott.²⁴ Om den avlidne varken har bröstarvingar eller make, med andra ord att det inte finns någon i den första arvsklassen, går arvet vidare till den andra arvsklassen. Det är då den avlidnes föräldrar som ärver lika delar enligt stirpalgrundsatsen. Om någon av föräldrarna är avliden går dennes del av arvet enligt istadarätten, vidare till dennes barn, alltså arvlåtarens syskon. Om den avlidne föräldern saknar avkomlingar går hela arvet till den andre förälderns sida.²⁵

ÄB 2:1 visar på ovan nämnda principer: parentelprincipen, istadarätten och stirpalgrundsatsen:

”Närmaste arvingar på grund av skyldskap äro arvlåtarens avkomlingar (bröstarvingar). Arvlåtarens barn taga lika lott. Är barn dött, skola dess avkomlingar träda i dess ställe, och skall var gren taga lika lott.”

2.4 Arvsklasserna

I första arvsklassen, vilken beskrivs i ÄB 2:1, finns den avlidnes avkomlingar, även kallade bröstarvingar. Dessa har den bästa rätten till arv och ärver den avlidne med lika stora delar. Om den avlidne efterlämnar en make och om barnen är makarnas gemensamma får de inte ut sitt arv efter den avlidne föräldern förrän även den andra föräldern avlidit, så kallat efterarv. Efterlevande make får fri förfoganderätt, inte full äganderätt, över de gemensamma barnens arv. Detta framgår av ÄB 3:2. Om en bröstarvinge inte är biologiskt barn till den efterlevande maken, utan så kallat särkullbarn, har denne rätt att få ut sitt arv direkt, ÄB 3:1.²⁶

Om det inte finns någon i den första arvsklassen går arvet vidare till den andra arvsklassen, vilken beskrivs i ÄB 2:2. I denna återfinns den avlidnes föräldrar och deras avkomlingar, alltså arvlåtarens syskon, syskonbarn osv. Båda föräldrarnas sidor har rätt till lika stora delar av arvet. Arvingar i andra arvsklassen kan alltså, enligt parentelprincipen, endast ha rätt till arv om hela första arvsklassen är uttömd. Är någon av föräldrarna avliden och inte heller efterlämnar några avkomlingar går hela arvet, som tidigare nämnts, till den andre förälderns sida. Arvet kan inte gå vidare till nästa arvsklass så länge det finns någon kvar i den förra arvsklassen.²⁷

²¹ Brattström & Singer, a.a. s 32

²² Eriksson, Arv och testamente, s 22

²³ Brattström & Singer, a.a. s 32

²⁴ Saldeen, a.a. s 44

²⁵ Brattström & Singer, a.a. s 33

²⁶ Brattström & Singer, a.a. s 33 f

²⁷ Brattström & Singer, a.a. s 34 f

Om det inte finns arvingar i varken första eller andra arvsklassen går arvet vidare till tredje arvsklassen som beskrivs i ÄB 2:3. Den består av mor- eller farföräldrar eller deras barn, det vill säga fastrar, farbröder, mosttrar och morbröder till den avlidne. Det är inte särskilt vanligt att arvet går vidare så långt som till tredje arvsklassen, men det händer. Ett exempel på när detta kan inträffa är om en hel familj omkommer i en olycka. Inom denna arvsklass finns det en begränsning gällande istadarätten. Endast mor- och farföräldrars barn ärver, sedan är det stopp. Deras barn, dvs. arvlåtarens kusiner, har inte rätt till arv. I 1928 års arvslag drogs en gräns för arvsrätt vid kusiner. Det antogs inte finnas en social samhörighet mellan kusiner och därför gavs de inte arvsrätt. Om arvlåtaren hade önskemål om att kusin skulle ärva fanns möjlighet att ordna detta genom testamente.²⁸ Idag regleras detta i ÄB 2:4 som anger att inga andra än de som finns uppräknade i 2:1-3 har arvsrätt.

Om det helt saknas arvsberättigade släktingar eller make till en avliden och denne inte har skrivit något testamente går hela kvarlåtenskapen till Allmänna arvsfonden enligt ÄB 5:1. Detta inträffar i cirka 600 dödsbon per år. Enligt 5 § lagen om Allmänna arvsfonden (AFL) framgår att fondens ändamål är att främja verksamhet av ideell karaktär till förmån för barn, ungdomar och personer med funktionshinder.²⁹

2.5 Efterlevande makes arvsrätt

I fall där arvlåtaren inte efterlämnar några bröstarvingar har efterlevande make, ända sedan 1928 års arvslag, rätt att ärva sin avlidne make. Att efterlevande make ärver före arvingar i andra arvsklassen beror på att denne, som regel, haft den starkaste samhörigheten med arvlåtaren, såväl socialt som ekonomiskt. Arvingarna i andra arvsklassen har rätt till efterarv, vilket innebär att de får ut sitt arv efter den först avlidna när den efterlevande maken dör. På grund av att efterarvets värde både kan öka och minska mellan de båda makarnas död beräknas efterarvet till en kvotdel.³⁰ Detta åskådliggörs i följande exempel:

Den efterlevande maken får halva boet genom bodelning och den andra halvan genom arv efter den avlidna maken. Arvet fås med fri förfoganderätt. När den efterlevande maken sedan dör har arvingarna (i andra arvsklassen) till den först avlidne rätt att få ut sitt arv. Arvet är då, som regel, halva kvarlåtenskapen efter den efterlevande maken, oavsett kvarlåtenskapens värde som både kan ha ökat eller minskat. Kvotdelen blir i detta fall 1/2.³¹

Om makarna, vid dödsfallet, har lämnat in ansökan om äktenskapsskillnad har dock efterlevande make inte arvsrätt efter den avlidne maken enligt ÄB 3:10.³²

Har makarna gemensamma barn har den efterlevande maken arvsrätt före dessa sedan 1987 års reform av ÄB. Det fanns flera anledningar till att lagen ändrades, bland annat ansågs de gemensamma barnen inte vara i behov av ekonomisk hjälp på samma sätt som de varit tidigare. De ansågs kunna försörja sig genom arbete eller med stöd av de sociala förmåner som finns i det svenska samhället. En annan anledning var att många makar skrev inbördes testamenten för att skydda varandra ekonomiskt vid den ena makens bortgång. Ytterligare ett skäl till lagändringen var att den efterlevande maken

²⁸ Brattström & Singer, a.a. s 36 f

²⁹ Brattström & Singer, a.a. s 37 f

³⁰ Brattström & Singer, a.a. s 74 f

³¹ Grauers, Ekonomisk familjerätt, s 142

³² Grauers, a.a. s 141

ansågs vara i behov av en starkare ekonomisk ställning.³³ Framför allt ansågs det att makarnas gemensamma hem inte borde splittras. Slutligen så antogs det vara naturligt för gemensamma barn att invänta även den efterlevande föräldrarnas bortgång innan arvet fördelas.³⁴

2.5.1 Basbeloppsregeln

När den ena maken avlider har den efterlevande maken, enligt ÄB 3:1 2 st, rätt att ärva egendom motsvarande fyra prisbasbelopp enligt den så kallade basbeloppsregeln. Detta är en garantiregel i ÄB som tidigare var till för att skydda den efterlevande maken mot eventuella särkullbarns omedelbara arvsrätt. Denna regel går före både särkullbarnets rätt att omedelbart få ut sitt arv efter den avlidne föräldern och eventuell testamentstagares anspråk att erhålla vad som förordnats i testamente.³⁵

Basbeloppsregeln ger efterlevande make rätt till ett visst minimibelopp. År 2012 uppgår prisbasbeloppet till 44 000 kronor³⁶ vilket innebär att garantinivån hamnar på 176 000 kronor (4x44 000). I första hand ska detta täckas av värdet på den egendom som erhålls vid bodelningen sammanräknat med eventuell enskild egendom samt arv eller testamente från den avlidne maken. Om värdet inte når upp till denna nivå ska resterande tas ur kvarlåtenskapen från den avlidne. Det får till följd att om den avlidne efterlämnar särkullbarn reduceras det värde särkullbarnet får ut som omedelbart arv för att den efterlevande ska nå upp till garantinivån. Den del som reducerar särkullbarnets omedelbara arv ärver den efterlevande maken med fri förfoganderätt eftersom särkullbarnet i ett sådant fall har rätt till efterarv. Särkullbarnet får alltså ut den delen först när den efterlevande maken avlider. Det är inte särskilt vanligt att basbeloppsregeln tillämpas eftersom det genomsnittliga värdet på kvarlåtenskapen i ett dödsbo är ca 500 000 kronor.³⁷ Regeln tillämpas vanligtvis när makarnas tillgångar är av mindre värde. Den kan även aktualiseras när den först avlidne maken genom testamente försökt begränsa den andre makens arvsrätt samt i fall när den först avlidne maken har särkullbarn.³⁸ Värt att notera är att om efterlevande make erhållit ersättning genom förmånstagarförordnande ska detta inte avräknas från vad denne har rätt till enligt basbeloppsregeln.³⁹

2.5.2 Efterarv

Efterarvingar, även kallade sekundosuccessorer, är bröstarvingar till den först avlidne maken. Det är vanligtvis makarnas gemensamma barn men kan även i vissa fall vara barn till endast den först avlidne. Exempel på när särkullbarn kan ha rätt till efterarv är om denne har valt att avstå sitt arv efter sin förälder till förmån för den efterlevande maken. Om den avlidne inte efterlämnar några bröstarvingar kan det finnas efterarvingar i den andra arvsklassen, det vill säga föräldrar till den avlidne och deras avkomlingar (den avlidnes syskon, syskonbarn osv). Det krävs en samhörighet mellan den avlidnes släktingar och de avlidna makarna för att efterarv ska aktualiseras, därför går gränsen för efterarv vid andra arvsklassen. I tredje arvsklassen anses inte den samhörigheten finnas.⁴⁰

³³ Brattström & Singer, a.a. s 76 f

³⁴ Agell & Brattström, a.a. s 222

³⁵ Saldeen, a.a. s 62 f

³⁶ http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_33883.aspx (hämtad 2012-11-19)

³⁷ Brattström & Singer, a.a. s 80 ff

³⁸ Grauers, a.a. s 157

³⁹ Eriksson, Några problem med anknytning till 1987 års familjerättsreform, SvJT 1989, s 322

⁴⁰ Saldeen, a.a. s 71

2.5.3 Fri förfoganderätt/full äganderätt

Så länge det finns efterarvingar ärver den efterlevande maken med fri förfoganderätt, i annat fall med full äganderätt.⁴¹ Fri förfoganderätt innebär att efterlevande make har rätt att förvalta arvet, i princip, som den vill under hela sin livstid. Arvet efter den avlidne läggs samman med den efterlevandes giftorätt samt eventuell enskild egendom. Den efterlevande förfogar fritt över hela den förmögenhetsmassan och kan därmed förbruka, avyttra eller ge bort egendom. Det finns dock en begränsning, den efterlevande kan inte genom testamente eller förmånstagarförordnanden disponera över den kvotdel av förmögenhetsmassan som är efterarv, det vill säga den del som den efterlevande maken innehar med fri förfoganderätt. Detta framgår av ÄB 3:2 1 st.⁴² Anledningen till att efterarvsrätten består av en kvotdel, i stället för specifik egendom eller den summa som efterlevande maken ärvde, är att värdet kan såväl ha ökat som minskat fram till den efterlevande makens dödsfall.⁴³ Det finns fall där en värdeökning skett och endast den efterlevandes arvingar har rätt att ta del av denna. Det kan vara om egendomen förkovrats genom erhållande av arv, gåva, testamente eller förvärvsarbete, ÄB 3:4 1 st.⁴⁴

När det inte finns några bröstarvingar eller arvingar i andra arvsklassen ärver efterlevande make hela kvarlåtenskapen med full äganderätt. Det betyder att denne får förfoga över egendomen dels hela sin livstid, dels genom testamente. Den efterlevande kan alltså endast testamentera egendom som innehas med full äganderätt till skillnad mot egendom som innehas med fri förfoganderätt.⁴⁵ Om ett testamente av den efterlevande maken inkräktar på rätten till efterarv för arvingarna till den först avlidne maken är testamentet ogiltigt i motsvarande mån.⁴⁶

2.6 Gemensam bröstarvinges arvsrätt

Innan 1987 års reform av ÄB ärvde bröstarvingarna hela den avlidnes kvarlåtenskap. Den efterlevande maken hade då inte rätt till något arv alls efter sin bortgångne make om det fanns bröstarvingar. Samtliga bröstarvingar hade lika arvsrätt vare sig de var gemensamma barn till de båda makarna eller endast barn till den först avlidne. Lagändringen medförde den förändringen för makarnas gemensamma barn, att deras andra förälder har arvsrätt efter den avlidne maken och barnen har efterarvsrätt. De får ut sitt arv efter den först avlidne föräldern när den andra föräldern dör.⁴⁷ Det innebär att makarnas gemensamma bröstarvingar normalt får två arvslotter när den efterlevande föräldern dör.⁴⁸ En tanke från lagstiftarens sida gällande lagändringen var att det borde vara naturligt för gemensamma barn att avvakta båda föräldrarnas bortgång innan de får ta del av arvet.⁴⁹

⁴¹ Brattström & Singer, a.a. s 77

⁴² Brattström & Singer, a.a. s 79

⁴³ Brattström & Singer, a.a. s 75

⁴⁴ Agell & Brattström, a.a. s 226

⁴⁵ Grauers, a.a. s 146

⁴⁶ Agell & Brattström, a.a. s 225

⁴⁷ Brattström & Singer, a.a. s 24

⁴⁸ Grauers, a.a. s 132

⁴⁹ Brattström & Singer, a.a. s 77

2.7 Särkullbarnets arvsrätt

Vid 1987 års reform av ÄB fick särkullbarnet behålla sin omedelbara arvsrätt efter den avlidna föräldern till skillnad mot makarnas gemensamma bröstarvingar. Ett av skälen som anges i förarbetena är att den efterlevande maken ofta inte har samma känslomässiga relation till särkullbarnet som till sina biologiska barn och att det därmed finns en risk att denne agerar så att särkullbarnet inte får arva något alls efter sin förälder.⁵⁰ Situationen kan naturligtvis se väldigt olika ut från fall till fall. Barnet kan ha vuxit upp tillsammans med sin förälder samt styvförälder och eventuella syskon och därmed naturligt känner sig som en självklar del av familjen. Relationen mellan särkullbarnet och styvföräldern kan vara mycket bra. Barnet kanske inte har någon annan biologisk förälder alternativt har en dålig relation till den andra biologiske föräldern. Det kan också vara så att barnet aldrig ens har levt tillsammans med sin styvförälder och därmed inte alls har någon nära relation till denne.⁵¹

Termen *särkullbarn* används i brist på bättre alternativ om ett barn till den avlidne men som inte är barn till den efterlevande maken. Anledningen till att inte ordet styvbarn används är att det blir fel när man avser relationen mellan den avlidne föräldern och barnet.⁵² Ordet särkullbarn är ett smidigare begrepp än ”*någon som är bröstarvinge till [den avlidne] men inte till den efterlevande*” som används i lagtexten.⁵³

Ett särkullbarn har möjlighet att välja att ta ut sitt arv direkt efter sin avlidne förälder, alternativt avstå arvet till förmån för den efterlevande maken enligt ÄB 3:9. Egentligen avstår särkullbarnet inte arvet utan arvsrätten skjuts upp till den efterlevande makens död. Då behandlas särkullbarnet, i arvshänseende, på samma sätt som makars gemensamma bröstarvingar, det vill säga med rätt till efterarv.⁵⁴ Det är dock viktigt att ange att arvsavståendet är till förmån för den efterlevande maken. Anges inte detta behandlas det som ett vanligt arvsavstående och därmed förlorar särkullbarnet sin rätt till efterarv.⁵⁵

2.8 Laglott

Rätt till laglott har funnits i svensk rätt sedan 1857. På den tiden var släktens egendom oerhört viktig för familjens försörjning. Genom laglottsrätten begränsades arvlåtarens möjlighet att testamentera bort hela kvarlåtenskapen, denne kunde endast fritt förfoga över hälften av kvarlåtenskapen, vilket var en stor trygghet för bröstarvingarna. Den lott som varje arvinge har rätt till enligt den legala arvsordningen kallas arvslott och laglotten utgör hälften av arvsloten. Idag har arvet inte samma betydelse som förr eftersom det är få som är beroende av arv efter sina föräldrar för att klara sin försörjning.⁵⁶ Laglottens vara eller icke vara har diskuterats genom tiden med anledning av att den kan uppfattas en aning föråldrad. I och med den utveckling som har skett i samhället är arvet, som tidigare nämnts, inte längre lika viktigt ur försörjningssynpunkt som det var tidigare. Medellivslängden har ökat med tiden vilket har lett till att den

⁵⁰ Prop. 1986/87:1 s 83

⁵¹ Agell & Brattström, a.a. s 223

⁵² Agell & Brattström, a.a. s 223

⁵³ Grauers, a.a. s 141

⁵⁴ Brattström & Singer, a.a. s 57

⁵⁵ Grauers, a.a. s 213

⁵⁶ Brattström & Singer, a.a. s 230

avlidne idag ofta är äldre vid dödsfallet och därmed också i större omfattning än tidigare efterlämnar vuxna barn som kan försörja sig själva.⁵⁷

Det främsta argumentet för att avskaffa laglotten har varit att stärka efterlevande makes ställning. Utan laglottsskydd skulle den först avlidne fritt kunnat testamentera all egendom till den efterlevande maken. Det finns en risk att detta skulle kunna få negativa konsekvenser, framför allt för särkullbarn. Det kan finnas olika skäl till att en förälder skulle vilja missgynna ett barn från ett tidigare förhållande. Det kan exempelvis bero på påtryckningar från den nya familjen, bristande kontakt, att barnet och den nya maken inte kommer överens eller en vilja att bryta all kontakt med den före detta familjen, det vill säga barnet och dess andra förälder. Anledningen till att laglottsrätten fortfarande finns kvar är dels att skydda särkullbarnets rätt till arv, dels att bevara den form av rättvisa bröstarvingar emellan som laglottsskyddet ger. Utan laglott skulle arvlåtaren kunna gynna en bröstarvinge på bekostnad av en annan, vilket i och för sig också är möjligt till viss del med nuvarande regler. Laglottsskyddet gör dock att ingen bröstarvinge kan göras helt arvlös.⁵⁸

Arvlåtaren kan till viss del förfoga över kvarlåtenskapen genom testamente. Exempelvis så kan arvlåtaren fritt testamentera kvarlåtenskapen till nackdel för arvingar i andra och tredje arvsklassen samt efterlevande make. Dessa kan därmed bli helt arvlösa. Bröstarvingarna kan däremot inte uteslutas från sin arvsrätt. De har alltid rätt att få ut sin laglott, vilken är hälften av arvslotten enligt ÄB 7:1. En arvlåtare som har bröstarvingar kan därmed endast testamentera bort hälften av kvarlåtenskapen, andra hälften utgörs av bröstarvingarnas sammanlagda laglotter. Den hälft som arvlåtaren kan testamentera bort benämns disponibla kvoten. I de fall arvlåtaren testamenterat bort mer än detta, så att det inkräktar på bröstarvingarnas laglotter, har bröstarvingarna rätt att begära jämkning för att kunna få ut sin laglott.⁵⁹ Detta måste, enligt ÄB 7:3 3 st, ske inom sex månader från det att bröstarvingen delgivits testamentet annars går rätten förlorad.⁶⁰

2.8.1 Förstärkt laglottsskydd

Laglotten utgör en garanti för bröstarvingar att genom arv få en viss del av kvarlåtenskapen efter den avlidne. I ÄB 7:4 återfinns det så kallade förstärkta laglottsskyddet. Det omfattar gåvor från arvlåtaren vars syfte kan likställas med testamente. Det finns två typer av gåvor där det förstärkta laglottsskyddet kan bli aktuellt. Det ena är när gåvogivaren ligger på dödsbädden eller trodde att döden var nära. Det andra är när givaren trots gåvan förbehåller sig rätten att nyttja egendomen under sin återstående livstid. Typiskt för båda dessa gåvor är att de inte medför några ekonomiska konsekvenser för givaren. Exempel på gåvor där givaren behåller nyttan av egendomen är överföring av förmögenhet makar emellan genom bodelning eller när gåvan består av en fastighet och givaren förbehåller sig nyttjanderätten fram till sin död. I de fall givaren behåller nyttan av egendomen krävs, för att regeln om förstärkt laglottsskydd ska aktualiseras, att fördelarna som givaren har kvar är större än vad uppoffringen innebär.⁶¹

Om regeln om förstärkt laglottsskydd blir tillämplig ska gåvans värde läggas till kvarlåtenskapen när laglottens värde ska beräknas. Det är gåvans värde vid dödsfallet

⁵⁷ SOU 1981:85 s 208

⁵⁸ Prop. 1986/87:1 s 79 f

⁵⁹ Grauers, a.a. s 138

⁶⁰ Brattström & Singer, a.a. s 110

⁶¹ Brattström & Singer, a.a. s 113 f

som ligger till grund för beräkningen, inte värdet vid gåvotillfället. Vid beräkningen hanteras detta som att gåvan finns kvar bland kvarlåtenskapen. Om bröstarvingarna inte kan få ut sin laglott på grund av gåvan kan gåvotagaren bli skyldig, enligt ÄB 7:4 1 st, att återbära så mycket som saknas för att tillgodose laglotterna, antingen i form av gåvan eller i form av ersättning för dess värde. Det har ingen betydelse om gåvomottagaren varit i ond eller god tro. Bröstarvingarna har, enligt ÄB 7:4 2 st, ett år på sig att väcka talan mot gåvotagaren, räknat från det att bouppteckningen avslutats.⁶² Det är viktigt att notera att det är ett år från det att huvudbouppteckningen avslutades. Ibland görs tilläggsbouppteckningar men fristen börjar enligt praxis att löpa från det att huvudbouppteckningen avslutades.

I *NJA 1993 s 594* framkom det inte vid huvudbouppteckningen några uppgifter om gåvor från arvlåtaren till vissa bröstarvingar. När detta uppdagades gjordes, några månader senare, en tilläggsbouppteckning. En av bröstarvingarna, som kallats till huvudbouppteckningen, väckte talan mot gåvotagarna för att få ut sin laglott. Talan väcktes inom ett år från tilläggsbouppteckningen men mer än ett år efter att huvudbouppteckningen avslutats. Enligt HD:s dom väcktes talan för sent. Fristen började räknas från det att huvudbouppteckningen avslutades. Det ligger på dödsbodelägarna att begära uppgift om eventuella gåvor i samband med att bouppteckningen förrättas. Då detta inte gjorts ansåg HD att huvudbouppteckningen var korrekt.

2.8.2 Förskott på arv

När arvlåtaren lämnat gåva till en eller flera bröstarvingar kan utöver regeln om förstärkt laglottsskydd även reglerna om förskott på arv bli tillämpliga.⁶³ I ÄB 6:1 1 st föreskrivs att en gåva till en bröstarvinge under arvlåtarens livstid ska ses som ett förskott på arv om inte annat föreskrivits eller med hänsyn till omständigheterna måste antas ha varit arvlåtarens avsikt. Denna regel bygger på ett antagande att de flesta föräldrar vill att samtliga bröstarvingar ska få lika delar av kvarlåtenskapen. Det föreligger alltså en presumtion att gåvor till bröstarvingar är att se som förskott på arv.⁶⁴ Presumtionen i 6:1 omfattar inte bara vanliga gåvor utan även exempelvis försäljning av egendom till underpris och om arvlåtaren efterskänker en fordran.⁶⁵

Gåvor till andra arvingar än bröstarvingar, det vill säga arvingar i andra och tredje arvsklassen, presumeras inte vara förskott på arv enligt ÄB 6:1 1 st. Det är inte självklart att dessa arvingar ska behandlas lika. Arvlåtaren kan mycket väl ha för avsikt att gynna gåvomottagaren framför övriga arvingar. Gåvor till arvinge som inte är bröstarvinge är alltså inte att se som förskott på arv om inte gåvogivaren uttryckligen gett till känna eller att det på annat sätt framkommit att det ska behandlas som förskott på arv. För att undvika framtida tvister underlättar det om arvlåtaren anger, gärna skriftligt, om denne avser att gåvan ska behandlas annorlunda mot vad som presumeras.⁶⁶

I de fall gåva ska ses som förskott på arv läggs värdet på gåvan ihop med kvarlåtenskapen när arvslottorna beräknas. Detta fördelas sedan på arvingarna varpå den arvinge som erhållit förskott får detta avräknat från sin arvslott. Det är värdet vid

⁶² Brattström & Singer, a.a. s 115

⁶³ Brattström & Singer, a.a. s 116

⁶⁴ Grauers, a.a. s 166

⁶⁵ Brattström & Singer, a.a. s 171

⁶⁶ Grauers, a.a. s 166 f

gåvotillfället som ska beaktas, ÄB 6:3. Det innebär att den som erhållit förskott har fördel om det skett en värdeökning likväl som nackdel om det skett en värdeminskning. Arvingen är inte skyldig att återbetala någon del av förskottet även om det är större än arvsloten.⁶⁷ Följande exempel illustrerar reglerna:

När A avlider efterlämnar denne bröstarringarna C och D. Kvarlåtenskapen uppgår till 500 000 kronor. D har sex år före dödsfallet erhållit 100 000 kronor i kontanter som gåva från A. Detta ska räknas av som förskott. Kvarlåtenskapen ska först räknas upp med gåvans värde vid gåvotillfället vilket gör att det är 600 000 kronor som ska fördelas. Detta delas lika på de båda bröstarringarna vilket gör att deras arvslotter blir 300 000 kronor vardera. För D:s del ska förskottet på 100 000 kronor avräknas. Därmed erhåller C 300 000 kronor medan D erhåller 200 000 kronor.

Arvlåtaren kan uttrycka en viljeförklaring, såväl muntligt som skriftligt, om att gåvan inte är förskott på arv. Då faller presumtionen att avräkning ska ske från arvet. Det kan också vara så att avräkningsskyldigheten inte blir aktuell på grund av omständigheter vid gåvotillfället eller senare inträffade omständigheter. Ett exempel kan vara att samtliga bröstarringar fått liknande gåvor, exempelvis en bil på 18-årsdagen. Även om värdet av gåvorna har varierat något anses det inte vara någon skillnad mellan syskonens gåvor och därmed ska inget räknas av på arvslotterna.⁶⁸

Reglerna om förskott på arv omfattar även gåva som den andra maken lämnat till gemensam bröstarring. Detta ska räknas av från arvet redan vid den första makens bortgång. Om arvsloten efter den först avlidne inte räcker till för avräkning av förskottet ska resterande räknas av från arvingens arvslott vid den efterlevande makens död.⁶⁹ Det är inte bara gåvor till makarnas gemensamma barn som ska avräknas. Samma sak gäller för gåvor som den ena maken gett från sitt giftorättsgodis till den andra makens särkullbarn. Denna regel återfinns i ÄB 6:7 och gäller under förutsättning att inget annat föreskrivits eller på grund av omständigheterna kan antas ha varit gåvogivarens avsikt.⁷⁰

⁶⁷ Grauers, a.a. s 167

⁶⁸ Brattström & Singer, a.a. s 171 f

⁶⁹ Grauers, a.a. s 168

⁷⁰ Brattström & Singer, a.a. s 176

3 Arvsplanering

Det är idag vanligt med ombildade familjer som ofta består av makarna, gemensamma barn samt barn från tidigare förhållanden, särkullbarn. Av olika skäl kan makar ha en vilja att frångå den legala arvsordningen. Enligt förarbetena är det många som söker juridisk hjälp för att få råd om hur de kan arvsplanera, vilket i sig är helt legitimt. Det bakomliggande syftet är ofta att gynna den nya familjen på bekostnad av särkullbarnet.⁷¹ Det är två motstridiga intressen, dels arvlåtarens vilja att själv få förfoga över sin egendom och dels bröstarvingens, främst särkullbarnets, rätt till arv efter sin avlidne förälder.⁷²

Det finns en rad olika sätt för makar att planera och påverka hur deras kvarlåtenskap ska fördelas efter de har avlidit. De har möjlighet att skriva äktenskapsförord där de gör egendom enskild, ge varandra gåvor, snedfördela egendom genom att den ena maken betalar löpande utgifter medan den andre står för investeringar, testamentera egendom till varandra med förordnande om att egendomen ska innehas med full äganderätt, sätta varandra som förmånstagare i försäkringar, bodela under äktenskap i kombination med upprättande av äktenskapsförord där egendomen görs till enskild.⁷³ Nedan följer en närmare beskrivning av några utav dessa.

3.1 Äktenskapsförord

Ibland kan makar ha anledning att vilja styra över egendomsförhållandena makarna emellan. Det kan finnas olika skäl till detta. I vissa fall kanske makarna är överens om att all egendom var och en ägde vid ingången av äktenskapet ska fortsätta vara makarnas enskilda. Det kanske finns en släktgård eller en affärsrörelse som makarna inte vill blanda in i giftorättsgemenskapen. Enligt ÄktB 7:3 1 st ges makar eller blivande makar möjlighet att bestämma att egendom som tillhör eller tillfaller någon av dem ska vara dennes enskilda egendom. Detta sker genom upprättande av ett äktenskapsförord, vilket är ett avtal mellan makar eller blivande makar. Makarna kan när som helst upprätta ett nytt äktenskapsförord som ersätter det gamla om de vill ändra sin överenskommelse. Det finns vissa formella krav för upprättande av äktenskapsförord, dessa regleras i ÄktB 7:3 2 st.⁷⁴

Enligt formkraven måste ett äktenskapsförord vara skriftligt och undertecknat av båda makarna. Avtalet kan upprättas både före och under äktenskapet.⁷⁵ För att det ska bli giltigt krävs att det lämnas in till tingsrätten där det registreras. Tingsrätten ska sedan sända det till äktenskapsregistret. Ett äktenskapsförord som upprättats före vigseln och sedan lämnas in till tingsrätten inom en månad blir giltigt från och med äktenskapets ingående. I övrigt blir det giltigt från den dag det ingetts till tingsrätten. Det finns både för- och nackdelar med dessa formkrav. En fördel är att förhastade rättshandlingar kan motverkas i viss mån på grund av att det är förknippat med en del besvär att upprätta ett förordnande av denna typ. Förhoppningsvis har makarna noga tänkt igenom innehållet innan äktenskapsförordet lämnas in. En nackdel är risken att förordnandet aldrig blir av på grund av formkraven.⁷⁶

⁷¹ SOU 1998:110 s 201

⁷² SOU 1998:110 s 221

⁷³ SOU 1998:110 s 202

⁷⁴ Agell & Brattström, a.a. s 95 f

⁷⁵ Grauers, a.a. s 47

⁷⁶ Agell & Brattström, a.a. s 137 f

Många makar tar hjälp av en advokat, bank eller annan sakkunnig vid upprättandet av äktenskapsförord. Det är också många som sluter detta avtal själva. Det har visat sig att många äktenskapsförord är oklara och kanske till och med strider mot vad ett sådant får innehålla. Dessa förordnanden kan komma att skapa problem vid framtida bodelningar.⁷⁷ Ett äktenskapsförord som har otillåtet innehåll ska som regel inte kunna registreras av domstolen. Ett sådant blir inte giltigt om registrering vägras av domstolen. Att ett äktenskapsförord blivit registrerat innebär inte någon säkerhet för att det är giltigt.⁷⁸ Domstolen anses inte ha rätt att vägra registrering av ett äktenskapsförord på grund av att innehållet är svårtolkat eller oklart.⁷⁹

I *RH 1992:49* inlämnade makar ett äktenskapsförord till tingsrätten för registrering. Förordnandet innehöll en reglering makarna emellan hur en fastighet skulle fördelas avseende enskild egendom och giftorättsgods. Det innehöll även uppgifter hur lånen på fastigheten skulle fördelas dem emellan. De formkrav som finns för äktenskapsförord i ÄktB 7:3 var uppfyllda. Tingsrätten avvisade ansökan då äktenskapsförordet innehöll uppgifter om hur lånen på fastigheten skulle belasta respektive make. Detta var inte förenligt med vad som föreskrivs i ÄktB 7:3. Hovrätten undanröjde tingsrättens beslut med motiveringen att tingsrätten, vid registrering av ett äktenskapsförord, inte har rätt att pröva innehållet av detta annat än i formellt avseende. I *NJA 1997 s 37* förde Högsta domstolen ett liknande resonemang. I domskälen uttalades bland annat: *"Det ankommer inte på domstolarna att pröva vilken verkan ett äktenskapsförord har; endast de formella förutsättningarna skall prövas."*

3.2 Gåva mellan makar

En gåva mellan makar är ett förmögenhetsrättsligt avtal. För att en gåva ska vara giltig makar emellan krävs att vad som gäller för fullbordande av gåva i allmänhet har iakttagits eller att gåvan har registrerats enligt ÄktB kapitel 16. Det betyder att gåvan är giltig när den har överlämnats till den mottagande maken. Det kan dock vara svårt att åstadkomma själva överlämnandet av gåva när det gäller två makar som bor tillsammans. För att skydda gåvan mot den givande makens borgenärer krävs att gåvan registreras hos tingsrätten.⁸⁰ Det är inte nödvändigt att registrera personliga presenter som exempelvis julklappar och födelsedagspresenter, så länge värdet av gåvan är rimlig i förhållande till den givande makens ekonomi. Dessa gåvor gäller mot givarmakens borgenärer så snart gåvan har fullbordats, med andra ord överlämnats till den andra maken.⁸¹

En gåva mellan makar är som regel en överföring från den ena makens giftorättsgods till den andra makens giftorättsgods.⁸² Om den givande maken önskar att gåvan ska bli den andra makens enskilda egendom krävs först och främst att de formellt gör en gåva makar emellan och sedan ett äktenskapsförord där de gör egendomen till enskild, ÄktB 7:2.⁸³

⁷⁷ Agell & Brattström, a.a. s 138 f

⁷⁸ Agell & Brattström, a.a. s 96

⁷⁹ Agell & Brattström, a.a. s 139

⁸⁰ Agell & Brattström, a.a. s 140 ff

⁸¹ Grauers, a.a. s 278

⁸² Eriksson, Arv och testamente, s 43

⁸³ Molin & Svensson, Bouppteckning & Arvskifte, s 131

3.3 Testamente

Enligt svensk rätt ska kvarlåtenskapen efter en avliden fördelas enligt den legala arvsordningen med släktbanden som utgångspunkt. Detta gäller om inget annat har förordnats.⁸⁴ Den legala arvsordningen kan dock sättas ur spel genom ett testamente, det vill säga en disposition för dödsfalls skull där fördelningen av kvarlåtenskapen uttrycks genom den avlidnes (testators) egen vilja.⁸⁵ Ett testamente är en dödsrättshandling, i princip den enda dödsrättshandlingen som är godkänd inom svensk rätt. Det är, enligt ÄB 17:3, inte tillåtet att disponera över sin kvarlåtenskap genom andra rättshandlingar. Dessa avtal blir aldrig gällande.⁸⁶

För att ha testationshabilitet, det vill säga rätt att upprätta ett testamente, krävs att testator har fyllt 18 år, ÄB 9:1. Det finns dock undantag där denne kan vara yngre. Rätten är strikt personlig vilket innebär att ett testamente inte kan upprättas genom ombud eller ställföreträdare. Varken förvaltare, god man eller förmyndare har rätt att upprätta testamente för huvudmannens räkning. Den som har god man eller förvaltare kan däremot själv upprätta ett giltigt testamente så länge rättshandlingen ger uttryck för testators vilja och testator verkligen förstår vad rättshandlingen innebär.⁸⁷

Både fysiska och juridiska personer kan vara testamentstagare. Juridiska personer kan exempelvis vara aktiebolag, ekonomiska föreningar, ideella föreningar, stiftelser, stat, kommun och Allmänna arvsfonden. *Huvudregeln* för att få testamentera till fysiska personer är att dessa är födda eller avlade (och senare vid liv vid födseln) vid testators död, ÄB 9:2 1 st. Det är förhållandena vid testators död som är avgörande, inte vid tidpunkten för testamentets upprättande. Anledningen till det är att testator har möjlighet att både ändra och återkalla ett testamente fram till sin död.⁸⁸

ÄB 9:2 2 st är en *undantagsregel* som ger testator möjlighet att under vissa förutsättningar testamentera till personer som varken är avlade eller födda vid tidpunkten för testators död. Först och främst krävs att testamentet är till förmån för blivande arvsberättigade avkomlingar till någon som är född eller avlad vid testators död. De måste alltså vara närmast i arv efter den de är arvingar till. Sedan gäller att avkomlingarna ska erhålla egendomen med full äganderätt senast när den de är arvinge till avlider, eller den som annars har rätt till egendomen avlider. Slutligen så får det inte göras skillnad mellan syskon som inte är födda eller avlade vid testators död.⁸⁹ Följande exempel förtydligar undantagsregeln ovan:

A har tre styvbarn, C, D och E. Dessa har två barn var, F, G, H, I, J och K. A upprättar ett testamente till förmån för styvbarnens samtliga barn. I testamentet förordnas att vad var och en av dem erhållit vid deras död ska tillfalla K:s, än så länge, ofödda barn. Detta är möjligt men ett krav om K har flera barn är att de ska behandlas lika. Däremot är ett förordnande till K:s barnbarn inte tillåtet eftersom denne måste härleda sin rätt från någon som är avlad eller i livet vid testators död. Ett förordnande kan göras till endast ett av flera barnbarn, men det får inte göras skillnad mellan ofödda syskon.

⁸⁴ Brattström & Singer, a.a. s 26

⁸⁵ Brattström & Singer, a.a. s 88

⁸⁶ Eriksson, Arv och testamente, s 139 f

⁸⁷ Brattström & Singer, a.a. s 91

⁸⁸ Eriksson, Arv och testamente, s 142 f

⁸⁹ Brattström & Singer, a.a. s 98 f

Det finns vissa formkrav för att ett testamente ska vara giltigt. Huvudregeln i ÄB 10:1 säger att det måste ha skriftlig form. Testator ska personligen underteckna sitt testamente, eller vidkänna sin underskrift, i två vittnens närvaro. Det finns fall när testator inte själv kan underteckna sitt testamente på grund av handikapp eller sjukdom. I dessa fall kan någon annan hjälpa testator ”med hand på penna”.⁹⁰ I praxis har det dock visat sig att testamente kan bli giltigt trots att någon annan skrivit testators namnteckning.⁹¹

I *NJA 1937 s 221* skrev ett av testamentsvittnena testators namn på testamentshandlingen enligt begäran av testator. Testators hand skakade så mycket att denne inte kunde underteckna testamentet själv. Testator höll inte i pennan när dennes namn skrevs. Vittnet gjorde en notering på testamentet att denne skrivit testators namn med löfte från testator. I detta fall ansågs testamentet uppfylla formkraven och blev därmed giltigt.

Vittnena av ett testamente kallas solennitetsvittnen, det innebär att testamentet aldrig kan bli giltigt utan vittnens närvaro. Ett krav är att dessa båda vittnen är närvarande samtidigt när de bevittnar testamentet. De ska ha kännedom om att det är ett testamente de bevittnar men de behöver inte få kännedom om innehållet. Det kanske viktigaste syftet med bevittnandet av testamenten är att vittnena, genom en vittnesmening, intygar att testator hade förmåga att med bindande verkan förordna om sin kvarlåtenskap.⁹² Följande är ett exempel på hur vittnesmeningen kan lyda:

*”Att N.N., som vi personligen känner, denna dag i sin bostad Övergården i Askeboda, vid sunt och fullt förstånd och av fri vilja i bådvas vår samtidiga närvaro förklarar ovanstående förordnande utgöra hans yttersta vilja och därunder tecknat sitt namn intygar vi särskilt anmodade vittnen.”*⁹³

Det datum som vittnena skrivit på testamentet bör finnas med under vittnesmeningen. Att testamentet innehåller en vittnesmening är dock inget formkrav utan endast en rekommendation. Det är värdefulla uppgifter, om det vid testators död skulle bli en tvist rörande testamentets giltighet, men testamentet blir inte ogiltigt på grund av att det saknar vittnesmening. Det räcker alltså att vittnena skriver på testamentet med sina namnteckningar.⁹⁴ I ÄB 10:4 regleras vem som kan vara vittne på ett testamente. En person under 15 år har inte rätt att vara vittne, inte heller den som lider av en psykisk störning och därmed inte förstår vad bevittnandet innebär. Testators make, barn, föräldrar och syskon kan inte heller vara vittnen. Ytterligare personer som inte kan vara vittnen är de som är i rätt upp- och nedstigande svågerlag med testator, dessa är styvföräldrar och styvbarn samt svärföräldrar, svärdöttrar och svärsöner. Bryts något av dessa vittnesförbud blir hela testamentet ogiltigt. Slutligen får ingen vara vittne på ett testamente där personen själv, dennes make eller någon i rätt upp- och nedstigande släktskap eller svågerlag med denne erhåller något av testators kvarlåtenskap. Bryts detta förbud, blir testamentet ogiltigt avseende det som skulle erhållas av nu nämnda personer. För att ett testamente ska bli ogiltigt på grund av att fel personer använts som vittnen krävs dock att någon för klandertalan mot testamentet vid domstol.⁹⁵

⁹⁰ Brattström & Singer, a.a. s 92

⁹¹ Eriksson, Arv och testamente, s 157

⁹² Brattström & Singer, a.a. s 92

⁹³ Eriksson, Arv och testamente, s 155

⁹⁴ Eriksson, Arv och testamente, s 155 f

⁹⁵ Eriksson, Arv och testamente, s 158 f

Det finns två olika sätt att testamentera på, antingen genom legat eller universellt förordnande. Ett legat avser, enligt ÄB 11:10 1 st, en specifik sak eller ett visst belopp, exempelvis ett konstverk eller en viss summa pengar. Den som genom testamente erhållit ett legat kallas legatarie. Enligt det andra sättet testamenteras egendom till en universell testamentstagare. Denne erhåller, enligt ÄB 11:10 2 st, testators kvarlåtenskap i sin helhet, som en viss andel eller som resterande när andra lotter utgått. Ett universellt förordnande är således aldrig specifik egendom utan alltid en del eller helhet. Universella testamentstagare är dödsbodelägare till skillnad från legatarier. Legatarier ska ha sina legat innan universella testamentstagare och arvingar får sina lotter.⁹⁶

Det finns olika situationer som kan leda till förverkande av rätt till testamente. När någon uppsåtligen dödar en annan förverkas rätten att ta testamente, likväl som arv, efter den personen. Detta regleras i ÄB 15:1 1 st. Istadarätten gäller inte heller i ett sådant tillfälle, vilket betyder att gärningsmannen inte har rätt till arv eller testamente efter sin farfar om han/hon har mördat sin far. Rätten att ta testamente förverkas även för den som oavsiktligt orsakar någons död, om personen tillfogats skador genom avsiktligt våld och sedan avlider till följd av skadorna. I ÄB 15:1 beskrivs dock undantag där testamentsrätten inte anses förverkad trots att någon utfört sådana gärningar som beskrivits ovan. Ett sådant undantag är om gärningsmannen är under femton år. Ett annat är om det finns synnerliga skäl, vilket kan vara att personen handlat i nödvärn. Det ska även tas hänsyn till om gärningsmannen led av en allvarlig psykisk störning när handlingen utfördes. Om gärningsmannen var under arton år ska hänsyn tas till om dennes handlande stod i samband med uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga.⁹⁷

Rätten att ta testamente kan även förverkas under andra omständigheter som föreskrivs i ÄB 15:2. Det handlar om fall där någon genom tvång, förledande eller missbruk av annans oförstånd, viljesvaghet eller beroendeställning förmått denne att upprätta eller återkalla testamente eller att avstå därifrån, såvitt det inte föreligger särskilda skäl. Testamentsrätten förverkas också om någon med uppsåt undanhåller eller förstör ett testamente. Om en testamentstagares rätt att ta testamente förverkats enligt ÄB 15:2 görs försök att utröna vad testator hade velat skulle ske med den förverkade lotten. Kan inte testators vilja utrönas bör den lotten tillfalla de legala arvingarna.⁹⁸

Ett testamente upprättas med anledning av att testator har en vilja att dennes kvarlåtenskap ska fördelas på annat sätt än vad som hade skett enligt den legala arvsordningen. Problem kan uppstå när fördelningen av kvarlåtenskapen ska göras om exempelvis egendomen som nämns i testamentet inte finns kvar eller om testator hamnat i konflikt med någon av testamentstagarna strax innan dödsfallet. Det kan vara svårt att tolka ett sådant testamente eftersom testator inte längre är vid liv och kan utreda eventuella oklarheter. Enligt ÄB 11:1 föreskrivs att testators verkliga vilja ska respekteras i möjligaste mån.⁹⁹ Ett testamente behöver inte tolkas bokstavligt utan det viktiga är att i första hand försöka klarlägga vad testators verkliga avsikt varit när denne upprättat testamentet. Om det inte går att fastställa testators verkliga vilja görs i andra hand försök att tolka testamentet utifrån testators hypotetiska vilja, det vill säga vad testator med stor sannolikhet kan antas ha velat. Detta är vanligt om det förflutit lång tid mellan det testator upprättat testamentet och dennes dödsfall. Med tiden har ofta

⁹⁶ Grauers, a.a. s 180

⁹⁷ Brattström & Singer, a.a. s 51 f

⁹⁸ Brattström & Singer, a.a. s 52 f

⁹⁹ Brattström & Singer, a.a. s 118

förutsättningarna hunnit ändras och det blir aktuellt med en omtolkning av testamentet. I tredje hand används de legala tolkningsreglerna i ÄB 11:2-9 vid fastställande av testators vilja. Det är presumptionsregler som uttrycker vad lagstiftaren utgått ifrån att en testator i allmänhet kan antas ha velat i olika situationer. Dessa gäller så länge de inte strider mot testators vilja.¹⁰⁰

Om en testamentstagare avlider före testator och testator inte ändrat sitt testamente har den avlidne testamentsstagarens avkomlingar i vissa fall representationsrätt enligt ÄB 11:6, det vill säga rätt att träda i dennes ställe. Ett krav för att detta ska gälla är att avkomlingarna ingår i den krets som kan vara testators arvingar. Om exempelvis testators barnbarn är testamentstagare kan testators barnbarnsbarn träda i sin avlidne förälders ställe. I fall där ett testamente avser hela den avlidnes kvarlåtenskap, bortsett från eventuella laglotter, och testamentet inte kan verkställas rörande en testamentstagare, på grund av att denne avlidit och inte efterlämnat några avkomlingar, tillämpas regeln i ÄB 11:7 om accrescens. Den innebär att kvarlåtenskapen istället fördelas på övriga universella testamentstagare.¹⁰¹

Testator kan besluta att egendomen som testamenteras ska innehas med fri förfoganderätt eller full äganderätt. Om testator upprättat ett testamente till förmån för den efterlevande maken och anger att kvarlåtenskapen ska innehas med fri förfoganderätt blir utfallet detsamma som det hade blivit enligt den legala arvsordningen. Med fri förfoganderätt ges möjlighet att förfoga över egendomen under sin livstid men inte efter sin död, det vill säga genom testamente. Om det anges i testamentet att efterlevande make ska erhålla kvarlåtenskapen med full äganderätt ges denne möjlighet att dels förfoga över kvarlåtenskapen under sin livstid, dels efter sin död genom testamente. När det gäller full äganderätt faller rätten till efter arv för den först avlidnes arvingar.¹⁰² Väljer testator att testamentera till förmån för någon bröstarvinge har övriga bröstarvingar rätt att få ut sin laglott. Resterande del, den disponibla kvoten, kan tillfalla en av bröstarvingarna om testator så önskar. Bröstarvingarna får inte laglotten automatiskt om hela kvarlåtenskapen är testamenterad. Dessa måste enligt ÄB 7:3 1 st begära jämkning av testamentet. Enligt sista stycket i samma paragraf måste detta ske inom sex månader från det att delgivning om testamentet skett.¹⁰³

3.4 Förmånstagarförordnande

Med en livförsäkring för dödsfalls skull avses en försäkring som faller ut när försäkringstagaren avlidit. När en sådan försäkring tecknas är det vanligt att försäkringstagaren sätter in en förmånstagarare. Det innebär att det är den eller dessa personer som får det utfallande beloppet efter försäkringstagarens dödsfall. Om försäkringstagaren valt att inte sätta in förmånstagarare, vilket är ovanligt, kommer det utfallande beloppet att läggas till den avlidnes tillgångar som ett kontantbelopp och därmed behandlas som övriga tillgångar vid bodelning och arvskifte. Detta framgår av försäkringsavtalslagen (FAL) 14:7 1 st. Huvudregeln är dock att det utfallande försäkringsbeloppet inte ingår i kvarlåtenskapen efter den avlidne utan går till förmånstagararen, oavsett om det är en make, bröstarvinge eller en utomstående.¹⁰⁴ Enligt

¹⁰⁰ Brattström & Singer, a.a. s 118 f

¹⁰¹ Brattström & Singer, a.a. s 119 f

¹⁰² Grauers, a.a. s 150 f

¹⁰³ Brattström & Singer, a.a. s 110, f

¹⁰⁴ Grauers, a.a. s 195 f

förarbetena bör man räkna med att försäkringstagaren haft goda skäl för sitt förordnande. Denne har kanske under sin livstid hjälpt någon med försörjningen och vill att försäkringen ska vara en fortsättning på denna hjälp.¹⁰⁵ Att hänsyn inte tas till utfallande belopp när efterlevande makes giftorättsandel eller bröstarvinges arvslott beräknas innebär att försäkringstagaren kan använda ett förmånstagarförordnande för att stärka den efterlevande makens ställning i förhållande till den avlidnes bröstarvingar.¹⁰⁶ Beloppet påverkar inte heller den ersättning efterlevande make har rätt till enligt basbeloppsregeln. Det innebär att efterlevande make kan erhålla ersättning enligt ett förmånstagarförordnande och samtidigt få ut full ersättning enligt basbeloppsregeln.¹⁰⁷

Det är viktigt att förmånstagare anges så tydligt som möjligt för att undvika oklarheter. Som regel uppstår tolkningsproblemen när försäkringstagaren redan avlidit och det kan därför bli svårt att utreda vad dennes egentliga vilja och avsikt med förmånstagarförordnandet varit. Det finns vissa likheter mellan tolkningsreglerna av förmånstagarförordnanden i FAL 14:4-6 och tolkningsreglerna av testamente i 11 kap ÄB.¹⁰⁸

Det kan uppstå situationer när det utfallande beloppet inte kan betalas ut till förmånstagare, det kan vara om förmånstagaren avlidit före försäkringstagaren eller att förmånstagaren avstår sin rätt. Om förmånstagaren har avkomlingar som är arvsberättigade efter försäkringstagaren ska beloppet, enligt FAL 14:5 3 st, tillfalla dessa i stället. Finns inte sådana avkomlingar fördelas det utfallande beloppet på övriga förmånstagare. Här finns kopplingar till reglerna om testamentstolkning i ÄB 11:6-7. Finns det ingen som kan få det utfallande beloppet ska det tillfalla dödsboet enligt FAL 14:7 1 st. I första hand är det vad försäkringstagaren avsett vid tecknande av försäkringen som ska gälla, därefter kan tolkningsreglerna bli aktuella.¹⁰⁹

Om någon annan än efterlevande make eller den avlidnes bröstarvingar är förmånstagare och en tillämpning av förordnandet skulle leda till ett oskäligt resultat för efterlevande make eller bröstarvingar har de möjlighet att begära jämkning av förordnandet enligt FAL 14:7 2 st. En förutsättning för att kunna få till stånd jämkning är att resultatet av förordnandet skulle vara oskäligt mot den som begär jämkning.¹¹⁰ Enligt förarbetena ska, vid skälighetsbedömningen, hänsyn tas till skälen för förordnandet och förmånstagarens respektive makens eller bröstarvingens ekonomiska förhållanden. Jämkning ska normalt bara kunna göras till förmån för den som är i behov av ekonomiskt stöd.¹¹¹ Om den efterlevande maken är satt som förmånstagare ses förordnandet sällan som oskäligt mot makarnas gemensamma barn. Dessa antas få sina behov tillgodosedda genom den efterlevande maken. Som regel får dessa barn del av försäkringsersättningen i form av efterarv vid den kvarlevande förälderns död.¹¹²

I *NJA 1975 s 302* behandlades frågan huruvida syskon till den först avlidne maken har rätt till efterarv vid den efterlevande makens död beträffande försäkringsbelopp där efterlevande make var satt som förmånstagare. Högsta domstolen uttalade att *"den regeln i allmänhet bör tillämpas, att förmånstagarförordnande ej föranleder avsteg från reglerna om*

¹⁰⁵ Prop. 1986/87:86 s 104 och prop. 2003/04:150 s 292

¹⁰⁶ Brattström & Singer, a.a. s 116

¹⁰⁷ Eriksson, Några problem med anknytning till 1987 års familjerättsreform, SvJT 1989, s 322

¹⁰⁸ Grauers, a.a. s 196

¹⁰⁹ Grauers, a.a. s 196 f

¹¹⁰ Agell & Brattström, a.a. s 233

¹¹¹ Prop. 1986/87:86 s 104

¹¹² Brattström & Singer, a.a. s 117

sekundosuccession.” Detta innebär att den första avlidnes syskon, det vill säga arvingar i andra arvsklassen, har rätt till efterarv.

I de fall det finns särkullbarn ser möjligheten till jämkning något annorlunda ut. Om barnet är i behov av hjälp med sin försörjning och inte får det i nog stor utsträckning genom arv eller pension efter den avlidne föräldern kan jämkning bli aktuellt. Även om försörjningen anses tryggad kan jämkning aktualiseras om barnet blivit orättvist behandlat genom förordnandet. Detta gäller särskilt om det förekommit flera rättshandlingar där särkullbarnet missgynnats jämfört med efterlevande make och makarnas gemensamma barn.¹¹³

I *NJA 1995 s 423* hade en man fyra bröstarvingar, varav två var särkullbarn. Enligt förmånstagarförordnanden tillföll försäkringsbeloppen de två barnen från det nya äktenskapet. Särkullbarnen begärde jämkning och fick ¼ var av försäkringsbeloppen trots att de var vuxna och saknade behov av ekonomiskt stöd. Ett skäl var att de utan jämkning hade fått oskäligt lite i arv efter fadern.

Enligt FAL 14:7 4 st ska talan väckas mot förmånstagaren inom ett år, räknat från att bouppteckningen efter försäkringstagaren avslutats, annars går rätten att begära jämkning förlorad.¹¹⁴

¹¹³ Brattström & Singer, a.a. s 117

¹¹⁴ Brattström & Singer, a.st.

4 Analys

Syftet med nuvarande arvslagstiftning är bland annat att efterlevande make inte ska tvingas flytta från makarnas gemensamma hem, att säkra särkullbarnets rätt till arv efter sin förälder samt att skapa någon form av rättvisa bröstarvingar emellan. Lagstiftaren har inte haft en lätt uppgift när det gäller att tillgodose alla dessa parternas önskemål. Dagens reglering av arvsrätten har vuxit fram genom att det har tagits hänsyn till hur människor tidigare har frångått den legala arvsordningen genom inbördes testamenten och arvsavståenden. Tidigare valde makar ofta att testamentera del av kvarlåtenskapen till varandra vilket tyder på att makar vill skydda varandra vid den enes bortgång. Många bröstarvingar gjorde arvsavståenden till förmån för den efterlevande maken för att inte denne skulle tvingas lämna det gemensamma hemmet. Efter 1987 års reform av ÄB har vi nu en reglering inom detta område som jag tror uppfyller de önskemål som många har angående hur kvarlåtenskapen ska fördelas vid dess bortgång. I detta avsnitt kommer jag först att belysa de för- och nackdelar jag kan se för respektive part, det vill säga för efterlevande make, gemensamma bröstarvingar samt särkullbarn. Sedan följer ett avsnitt där jag redogör för rättvisor och orättvisor mellan en avlidens bröstarvingar. Därefter följer jag en diskussion kring tänkbara lagförändringar inom detta område samt vilka resultat de skulle leda till. Slutligen redogör jag för några tankar kring makars möjlighet att arvsplanera.

4.1 Efterlevande makes arvsrätt

En fördel som efterlevande make fick efter lagändringen är den stärkta ekonomiska ställningen genom att de ärver före gemensamma bröstarvingar. Detta gör att den efterlevande maken, i de flesta fall, kan bo kvar i det gemensamma hemmet. En annan fördel som den efterlevande maken har är den tidigare nämnda basbeloppsregeln. Trots särkullbarnets omedelbara arvsrätt har den efterlevande maken ett visst skydd genom basbeloppsregeln. Den aktualiseras som regel bara i fall där makarnas tillgångar varit av mindre värde eller den först avlidne efterlämnar särkullbarn. Beloppet som efterlevande maken har rätt till genom denna regel är dock inte så stort att det är avgörande för om denne kan bo kvar i det gemensamma hemmet men kan i de fall den kommer till användning vara en viss trygghet. Ytterligare en fördel för efterlevande make är den jämningsregel som återfinns i ÄktB 12:2 1 st. Genom den kan den efterlevande maken, om denne är mer förmögen än den avlidne maken, välja att vardera sidan behåller sitt giftorättsgods i stället för att det delas på hälften. Detta medför att den efterlevande maken får större del vid bodelningen än dödsboet, det vill säga den först avlidnes arvingar.

Till nackdel för den efterlevande maken är att särkullbarn till den först avlidne har omedelbar arvsrätt. Särkullbarnen fick vid lagändringen behålla sin rätt att få ut sitt arv direkt när föräldern avlider. De behöver inte, men kan om de vill, invänta den efterlevande makens död som de gemensamma bröstarvingarna måste för att få ut arvet efter föräldrarnas död. I de fall det finns särkullbarn kan den efterlevande maken drabbas hårt, bland annat genom att måsta flytta från det gemensamma hemmet för att särkullbarnet ska få ut sitt arv efter den avlidne föräldern direkt. Om makarna saknar gemensamma bröstarvingar och den först avlidne maken har särkullbarn tillfaller, som regel, hela kvarlåtenskapen särkullbarnet. Den efterlevande maken erhåller därmed endast vad denne får genom bodelningen. Ytterligare en nackdel för den efterlevande maken är att arvlåtaren kan, om bröstarvingar saknas, göra denne arvlös genom att testamentera bort hela sin kvarlåtenskap.

4.2 Gemensamma bröstarvingars arvsrätt

Bröstarvingar är normalt inte i behov av något arv för att klara sin försörjning i dagens samhälle. Vetskapen att den efterlevande föräldern, genom försteg till arv framför gemensamma bröstarvingar, har möjlighet att bo kvar i det gemensamma hemmet är ofta positivt ur bröstarvingars perspektiv. En annan fördel är laglotten, halva arvsloten, som de alltid har rätt till samt att de i och med den inte kan göras helt arvlösa. Sedan finns även det förstärkta laglottsskyddet som är till bröstarvingars fördel. Den regeln gör att arvlåtaren inte kan minska sin kvarlåtenskap, och därmed bröstarvingars laglott, genom gåvor. Även regeln om förskott på arv ger bröstarvingar en viss trygghet. I detta fall kan dock arvlåtaren minska kvarlåtenskapen så att arvslotterna minskar. I och med att efterlevande make erhåller de gemensamma bröstarvingarnas arv med fri förfoganderätt har bröstarvingarna rätt till efterarb vilket kan vara en fördel för bröstarvingarna. Om den efterlevande föräldern förvaltar egendomen väl under sin återstående livstid, så att den stiger i värde, får bröstarvingarna ett arv till ett högre värde efter den först avlidne föräldern jämfört med om de hade fått ut arvet direkt vid dödsfallet.

I och med att efterlevande make erhåller de gemensamma bröstarvingarnas arv med fri förfoganderätt har bröstarvingarna endast rätt till efterarb vilket kan vara en nackdel för bröstarvingarna. Om den efterlevande föräldern förbrukar eller säljer en stor del av egendomen så att boet har ett lägre värde vid dennes bortgång, än vid den först avlidne makens dödsfall, innebär det för bröstarvingarna ett arv till ett lägre värde efter den först avlidne föräldern än om de erhållit arvet direkt vid dennes bortgång. En annan nackdel som makars gemensamma bröstarvingar kan uppleva är att de måste invänta den andre förälderns död innan de får ut sitt arv efter den först avlidne föräldern. Detta kan upplevas orättvist jämfört med deras halvsyskon, särkullbarn, som har möjlighet att få ut arvet direkt vid förälderns död. En annan nackdel, ur rättvisesynpunkt i förhållande till övriga bröstarvingar, är att laglotten endast är hälften av arvsloten. Resterande del, utöver laglotten, kan arvlåtaren förfoga fritt över genom testamente. I och med detta kan det bli orättvist mellan bröstarvingar på så vis att den avlidne föräldern kan välja att testamentera kvarlåtenskapen. Om arvlåtaren har två bröstarvingar skulle denne kunna välja att ena bröstarvingen endast får sin laglott vilken uppgår till $\frac{1}{4}$ och den andra bröstarvingen får $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{4}$ som laglott och resterande genom testamente.

4.3 Särkullbarns arvsrätt

Till fördel för särkullbarnet, jämfört med makars gemensamma bröstarvingar är möjligheten att ta ut sitt arv direkt vid förälderns död. På detta vis kan denne "säkra" sitt arv efter den avlidne föräldern. Detta kan upplevas orättvist av övriga syskon som måste invänta den andra förälderns död för att få ut sitt arv. Ytterligare något som kan gynna särkullbarnet gentemot övriga bröstarvingar är att denne kan ärva egendom till ett högre värde om arvet tas ut direkt. Om efterlevande make förbrukar del av eller hela egendomen under sin återstående livstid kan bröstarvingarnas kvotdel efter den först avlidne föräldern ha ett betydligt lägre värde än när särkullbarnet fick ut sitt arv.

Möjligheten att välja att få ut arvet omedelbart vid förälderns bortgång eller invänta efterlevande makens död kan vara ett svårt val att ställas inför av flera olika skäl. Om särkullbarnet väljer att ta ut sitt arv efter föräldern direkt kan det skapa osämja bland syskonen. Detta kan, med anledning av rädsla för vad övriga bröstarvingar ska tycka, påverka särkullbarnet till beslutet att skjuta upp arvet trots att denne önskar få ut arvet direkt. Om särkullbarnet väljer att ta ut arvet direkt kan det bli till dennes nackdel om

den efterlevande maken förvaltar egendomen väl så att värdet stiger. I ett sådant fall gynnas de gemensamma bröstarvingarna framför särkullbarnen. Basbeloppsregeln som efterlevande make har rätt att nyttja har förtur framför särkullbarnets omedelbara arvsrätt. Den kan i vissa fall inkräkta på särkullbarnets arv. Om exempelvis efterlevande make får väldigt lite vid bodelningen och inte erhåller något arv eller testamente efter den avlidne maken tas det som saknas från särkullbarnets arvslott. Denne får då rätt till efterarv vid efterlevande makes död. Beroende på hur efterlevande maken förvaltar egendomen påverkas värdet av särkullbarnets arv efter sin förälder. Ytterligare en nackdel för särkullbarnet är den efterlevande makens rätt att välja jämkning vid bodelningen enligt ÄktB 12:2 1 st. Om den efterlevande maken har mer giftorättsgods vid bodelningen än den avlidne maken och väljer att nyttja denna regel drabbas särkullbarnet genom att kvarlåtenskapen efter den avlidne föräldern minskar.

4.4 Rättvisa mellan bröstarvingar och särkullbarn?

Ett av syftena med lagändringen var att bibehålla jämlikhet mellan bröstarvingar och särkullbarn i möjligaste mån. Som lagstiftningen är utformad idag kan jag förstå att det kan upplevas orättvist i flera avseenden. I vissa fall kan det dröja många år mellan makarnas död vilket gör att bröstarvingarna kan uppleva det orättvist att särkullbarnen får ut arvet direkt vid föräldrarnas bortgång medan bröstarvingarna får vänta väldigt länge på sitt arv. Beroende på hur den efterlevande maken förvaltar arvet är det olika från fall till fall vem som känner sig missgynnad. Har arvet förvaltats väl gynnas bröstarvingarna medan särkullbarnen gynnas om arvet förbrukas. Bröstarvingars laglottskydd är ett sätt att säkerställa att de ska få del av den avlidne föräldrarnas kvarlåtenskap. I detta system kan orättvisa uppstå mellan bröstarvingar vare sig de är gemensamma bröstarvingar eller särkullbarn. I och med att föräldern under sin livstid kan upprätta ett testamente där halva barnens arvslotter kan testamenteras till, i princip, vem som helst kan föräldern gynna vissa barn framför andra. För att bättre förstå den orättvisa som bröstarvingarna kan uppleva följer ett exempel:

Den avlidne hade fyra bröstarvingar och har testamenterat allt till en utav dem, förutom laglotterna som inte kan testamenteras bort. Kvarlåtenskapen är 800 000 kronor vilket ger varje arvslott ett värde av 200 000 kronor. Laglotten, som varje bröstarvinge har rätt till, blir då 100 000 kronor. Det innebär att tre av barnen erhåller 100 000 kronor vardera som laglott medan det fjärde barnet erhåller 500 000 kronor (100 000 kronor som laglott plus 400 000 kronor som är resterande del av arvslotterna).

4.5 Tänkbara lagändringar

Med anledning av ovan sagda följer här en diskussion kring tänkbara lagändringar. Det är svårt att uppnå full jämlikhet mellan samtliga bröstarvingar, det vill säga mellan särkullbarn och makars gemensamma barn. Ett sätt skulle kunna vara att efterlevande make har försteg till arv även framför särkullbarn. Det skulle betyda att även särkullbarn måste invänta den efterlevande makens död innan de får ut sitt arv efter den avlidne föräldern. De skulle få efterarvsrätt och därmed behandlas precis som makarnas gemensamma bröstarvingar. Frågan är om rättvisa mellan syskonen skulle uppnås genom detta med tanke på att den som ska förvalta arvet är förälder till de gemensamma bröstarvingarna men inte till särkullbarnet. Det finns då en risk att den efterlevande maken missgynnar särkullbarnet. Det var just det som sågs som en fara för särkullbarnen i förarbetena och ett av skälen som ledde till att särkullbarnen fick behålla

sin omedelbara arvsrätt. Sedan kan man fråga sig om det är rimligt att särkullbarnet ska invänta efterlevande makes bortgång för att få ut sitt arv. Det är mer naturligt att makarnas gemensamma barn måste göra det eftersom det är deras andra förälder som förvaltar arvet. Efterlevande maken har oftast inte samma relation till särkullbarnet som till sina biologiska barn. Dessutom har särkullbarnet idag möjlighet att avstå arvet till förmån för den efterlevande maken om dessa har en bra relation eller om denne vill bli behandlad som övriga syskon. Med tanke på hur diskussionen kring detta löd vid 1987 års reform är det inte troligt att en lagändring där särkullbarnets arv riskeras på detta sätt skulle komma att genomföras.

Ett annat sätt att försöka uppnå rättvisa skulle kunna vara att samtliga bröstarvingar får ut sina respektive laglotter vid den första makens död och att efterlevande make ärver resterande del av arvslotterna med fri förfoganderätt. Därmed har samtliga bröstarvingar säkrat en del av sitt arv efter den avlidne föräldern och rättvisa uppstår dem emellan såtillvida att laglotternas värde är lika för samtliga. Utfallet för den efterlevande maken skulle genom en sådan lagstiftning variera mycket beroende av hur många gemensamma bröstarvingar och särkullbarn familjen består av.

I en familj med endast gemensamma barn skulle den efterlevande föräldern hamna i en sämre ställning än idag. Denne skulle endast erhålla hälften av vad som erhålls enligt nuvarande reglering där denne får fri förfoganderätt över hela arvet. Skulle det finnas lika många bröstarvingar som särkullbarn skulle det inte bli någon skillnad mot hur det ser ut idag. Hälften av arvslotterna, det vill säga laglotterna, skulle gå till barnen direkt och den andra hälften skulle ärvas av efterlevande make med fri förfoganderätt. Idag får efterlevande make, i en sådan familjekonstellation, också hälften av kvarlåtenskapen fast genom försteg mot gemensamma barn, medan den andra hälften tillfaller särkullbarnen direkt. I en familj där det endast finns särkullbarn skulle efterlevande make hamna i en betydligt bättre ekonomisk ställning än idag. Enligt gällande rättsordning går hela arvet omedelbart till särkullbarnet och den efterlevande maken får ingenting. Med ett sådant förslag skulle särkullbarnet få ut hälften vid föräldrarnas död och resterande vid den efterlevande makens bortgång. Detta skulle vara oerhört positivt för den efterlevande maken som skulle gå från att inte få någonting till att få hälften av sin makes kvarlåtenskap. Oavsett familjekonstellation skulle särkullbarnet vara den stora förloraren enligt ett sådant förslag.

Ett sådant förslag skulle i många familjekonstellationer kraftigt försämra för den efterlevande maken. Då faller tanken med dennes möjlighet att sitta i orubbat bo eftersom bröstarvingarna ska ha ut sina lotter direkt vid arvlåtarens död. Det är endast i familjer där det bara finns särkullbarn som efterlevande make skulle få någon vinst av detta. Vinnarna skulle vara de gemensamma bröstarvingarna som skulle få sin laglott direkt vid den första föräldrarnas död. En sådan förändring är inte trolig med tanke på att det inte är länge sedan maken fick försteg till arv före gemensamma barn. Det skulle i så fall innebära att ta ett steg tillbaka. Dessutom har det i förarbetena ansetts att bröstarvingarna inte har något behov att få ut laglotten direkt med tanke på att arvet sällan är av vikt för att klara försörjningen. Det är dock inte helt omöjligt att vi går mot att ytterligare förstärka efterlevande makes skydd med tanke på att särkullbarn blir allt vanligare i dagens samhälle.

Det är en svår balansgång mellan framför allt efterlevande make och särkullbarn. För att någon ska få större del av ett arv eller få ut arvet tidigare än enligt gällande lagstiftning måste det ske på någon annans bekostnad. Med anledning av detta tror jag att nuvarande lagstiftning är den bästa. De regler som finns om jämkning samt basbeloppsregeln hjälper till i de flesta fall där det blir väldigt snett fördelat. Jag kan inte se att någon

annan reglering skulle kunna leda till större rättvisa, orättvisan skulle bara drabba någon annan part. Det finns dock en brist som jag kan se i nuvarande lagstiftning som kan leda till problem för den efterlevande maken. Det är när familjen endast består av de båda makarna och särkullbarn till den avlidne. I dessa fall uppfylls inte syftet att den efterlevande maken ska sitta i orubbat bo. I och med att särkullbarnet ärver hela kvarlåtenskapen efter den avlidne och får ut sitt arv omedelbart skyddas inte den efterlevande maken på något sätt, annat än genom basbeloppsregeln och möjligheten till jämkning enligt ÄktB 12:2. Detta kan leda till att det gemensamma hemmet splittras och den efterlevande maken måste flytta. Problemet är omöjligt att lösa eftersom ett annat syfte med lagändringen är att säkra särkullbarnets rätt till arv. Det är alltså två motstridiga intressen som lagstiftaren ska försöka tillgodose. Även i familjekonstellationer som omfattas av både gemensamma barn och särkullbarn drabbas den efterlevande maken på samma sätt fast i mindre omfattning. Ju större del särkullbarn jämfört med gemensamma barn desto hårdare drabbas den efterlevande maken. Det finns dock en möjlighet för den avlidne att själv, under sin livstid, avgöra vem som ska få ett starkare skydd genom möjligheten att testamentera bort halva arvsloten för bröstarvingarna.

4.6 Arvsplanering

Det finns flera olika sätt för makar att påverka hur kvarlåtenskapen ska fördelas vid den första makens bortgång. På detta vis kan makarna gynna vissa barn framför andra. Oftast är det särkullbarnen som drabbas hårdast. Genom att upprätta ett äktenskapsförord kan de genom att bestämma att egendom ska vara enskild påverka hur den kommande bodelningen kommer att se ut genom att enskild egendom inte alls kommer att ingå. På så vis kan makarna göra ett särkullbarn helt arvlös genom att se till att all egendom är den andra makens enskilda. Det leder till att det inte finns något att arva efter den maken som inte äger något. Risken med ett sådant agerande är om äktenskapet slutar i skilsmässa i stället. Då har den maken som låtit skriva över allt på den andra maken ingenting att få ut vid bodelningen.

Makarna kan även överlåta saker till varandra genom gåvor. Som regel är en gåva en överföring från den ena makens giftorättsgods till den andra makens giftorättsgods. För att egendomen ska bli enskild och därmed inte komma med vid en bodelning krävs att detta regleras i ett äktenskapsförord. Om makarna låter egendomen förbli giftorättsgods har den efterlevande maken möjlighet att genom ÄktB 12:2 1 st begära att vardera sida behåller sitt giftorättsgods vid bodelningen. På så sätt undanhålls egendomen för särkullbarnet.

Genom upprättande av testamente kan makarna frångå den legala arvsordningen på ett betydande sätt. Om testamentet är upprättat till förmån för efterlevande make med full äganderätt innebär det att testators bröstarvingar endast erhåller laglotten. Resterande del, den disponibla kvoten, tillfaller den efterlevande maken. I och med full äganderätt faller rätten till efterarv för bröstarvingarna till den först avlidne maken. Om egendomen innehas med fri förfoganderätt kvarstår dock efterarvsrätten. Om testator vill gynna en av sina bröstarvingar framför de övriga är det möjligt genom testamente. Som jag tidigare nämnt kan testator se till att samtliga bröstarvingar erhåller sina respektive laglotter medan en av bröstarvingarna får hela den disponibla kvoten, se exempel i avsnitt 4.4 *Rättvisa mellan bröstarvingar och särkullbarn*. Testator kan göra efterlevande maken arvlös genom att testamentera bort hela sin kvarlåtenskap. Det enda skyddet som denne har är basbeloppsregeln som har förtur både mot bröstarvingars laglottsrätt samt mot testamente.

Slutligen kan makar stärka varandras ställning vid den enes bortgång genom att sätta in varandra som förmånstagare i livförsäkringar. Beloppet utfaller till den ena maken vid den andra makens död. Detta belopp blandas aldrig in i kvarlåtenskapen och kan därmed aldrig komma ett särkullbarn till del. Beloppet påverkar inte vad den efterlevande maken kan få genom basbeloppsregeln. Det innebär att ett särkullbarns laglott skulle kunna minskas med anledning av att den efterlevande maken har rätt till ett visst belopp enligt basbeloppsregeln, trots att denne erhållit pengar genom ett förmånstagarförordnande.

4.7 Slutord

Syftet med 1987 års reform av ÄB har fått avsedd effekt i de flesta avseenden, dock inte i alla. Efterlevande makes möjlighet att sitta kvar i orubbat bo uppfylls inte alltid. I de fall makarna inte har några gemensamma barn utan endast särkullbarn, leder deras omedelbara arvsrätt till att den efterlevande maken inte förblir i orubbat bo. Om däremot särkullbarnen väljer att avstå sitt arv efter den avlidne föräldern till förmån för den efterlevande maken uppfylls lagändringens syfte. Vad gäller syftet med att säkra särkullbarnets arvsrätt fungerar nuvarande lagstiftning. Möjligheten för makarna att arvsplanera kan dock påverka arvet till särkullbarnets nackdel. Detta kan makarna även göra gentemot gemensamma bröstarvingar. För att någon ska erhålla större del av ett arv eller få ut sitt arv tidigare skulle det ske på någon annans bekostnad, vilket leder mig till att tro att nu gällande lagstiftning med dess skyddsregler, möjlighet att till viss del testamentera kvarlåtenskapen samt begära jämkning i olika situationer är den bästa för de flesta.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Prop. 1986/87:1 om äktenskapsbalk m.m.

Prop. 1986/87:86 om följdlagstiftning till äktenskapsbalken m.m.

Prop. 2003/04:150 Ny försäkringsavtalslag

SOU 1981:85 Äktenskapsbalk

SOU 1998:110 Makes arvsrätt, dödsboförvaltare och dödförklaring

Litteratur

Agell, A, Brattström, M, *Äktenskap samboende partnerskap*, femte upplagan, lustus förlag 2011

Brattström, M, Singer, Anna, *Rätt arv – fördelning av kvarlåtenskap*, tredje upplagan, lustus förlag 2011

Eriksson, Anders, *Arv och testamente*, Thomson Förlag 2008

Eriksson, Anders, *Några problem med anknytning till 1987 års familjerättsreform*, SvJT 1989

Grauers, Folke, *Ekonomisk familjerätt – Makars och sambors egendom och bostad. Gåva, arv, testamente och boutredning*, sjunde upplagan, Thomson förlag 2008

Molin, A, Svensson, U, *Bouppteckning & Arvskifte – praktisk handbok*, Björn Lundén Information AB 2007

Saldeen, Åke, *Arvsrätt – en lärobok om arv, boutredning och arvskifte*, tredje upplagan, lustus förlag 2006

Rättsfallsförteckning

NJA 1937 s 221

NJA 1975 s 302

NJA 1993 s 594

NJA 1995 s 423

NJA 1997 s 37

RH 1992:49

Elektroniska källor

http://www.scb.se/Pages/SSD/SSD_TablePresentation_340486.aspx?rxid=98b48bac-295e-4bc7-ba53-7a660996b5ef (Hämtat 2012-11-07)

http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_33883.aspx (Hämtat 2012-11-19)